

The Narrative of Security Theory Based on Wisdom and Justice in Ferdowsi's Shahnameh

Abdolhamid Afrakhteh

Ph.D. Candidate, Department of Political Science, Baqir al-Olum University, Qom, Iran.
afrakhtehabdolhamid@gmail.com

Abstract

The aim of this research is to examine the model and narrative of a security theory based on wisdom and justice in Ferdowsi's Shahnameh. The security of a society and its government guarantees its survival and vitality. In the Iranian-Islamic literature, such as Ferdowsi's Shahnameh, there exists a vast capacity of cultural, religious, and political discussions that can be utilized to derive elements, indicators, models, and theories concerning security. Accordingly, this study seeks to assess, discover, and extract the security theory from Ferdowsi's Shahnameh using the analytical framework of Imam Khomeini's theory of two innate dispositions and transcendent security theory, employing the grounded theory method for data classification. The research method is descriptive-analytical, and the findings indicate that the security theory based on wisdom and justice is presented in Ferdowsi's Shahnameh. This implies that if wisdom and justice in Iranian society are founded upon religion, country, and leadership, and if oppression, tyranny, ignorance, and folly are combated, and allies and friends unite with empathy to support and enhance security across all spiritual and material dimensions and personal, public, and national levels, while addressing internal and external threats to security, then security based on wisdom and justice—which means immunity, absence of threats and danger, lack of fear, joy, peace of mind, tranquility, and prosperity—will prevail in society. The most significant outcomes and blessings of this will be the expansion of wisdom and rationality, the spread of justice and fairness, growth in prosperity, joy and comfort, the proliferation of goodness and benevolence, the spread of spirituality and divine values in society, and an increase in otherworldliness among the people. Ferdowsi's security theory of wisdom and justice, based on the research findings, encompasses both material and spiritual, worldly and otherworldly aspects, thus placing it within the spectrum of transcendent security theories.

Keywords: Ferdowsi, Shahnameh, people's rights, Islamic government, Major rights, subsidiary rights.

Received: 2022-08-03 ; Received in revised form: 2022-09-20 ; Accepted: 2022-10-06 ; Published online: 2023-12-22
<https://doi.org/10.22034/SM.2024.1986588.1997>

© the authors

<http://sm.psas.ir>

Article type: Research Article

Publisher: Political Studies Association of the Seminary

روایت نظریه امنیت مبتنی بر خرد و داد در شاهنامه فردوسی

عبدالحمید افراخته

دانشجوی دکتری، گروه علوم سیاسی، دانشگاه باقرالعلوم(ع)، قم، ایران. afrakhtehabdolhamid@gmail.com

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی الگو و روایت نظریه امنیت مبتنی بر خرد و داد در شاهنامه فردوسی است. امنیت یک جامعه و حکومت، ضامن بقا و حیات آن است. در ادبیات ایرانی اسلامی، مانند شاهنامه فردوسی، ظرفیت عظیمی از مباحث فرهنگی، دینی و سیاسی ارائه شده است که با بهره‌گیری از آنها می‌توان به مؤلفه‌ها، شاخص‌ها، الگو و نظریه‌ای در مورد امنیت دست یافت. در این راستا، پژوهش حاضر درصدد ظرفیت‌سنجی، کشف و استخراج نظریه امنیت از شاهنامه فردوسی با چارچوب تحلیلی نظریه دو فطرت امام خمینی و نظریه امنیت متعالیه و روش گزند تئوری یا داده‌بنیاد در طبقه‌بندی داده‌ها است. روش پژوهش توصیفی-تحلیلی بوده و نتایج نشان داد که نظریه امنیت مبتنی بر خرد و داد در شاهنامه فردوسی ارائه شده است؛ به این معنا که اگر خرد و داد در جامعه ایران بر مبنای دین، کشور و رهبر شکل گیرد و در مقابل با بیداد و ظلم و ستم و بی‌خردی و جهل مبارزه شود و همیاران و دوستان با اتحاد و همدلی، امنیت را همراهی و تقویت و در همه ابعاد معنوی و مادی و سطوح شخصی و عمومی و ملی گسترش دهند و دشمنان داخلی و خارجی برهم زنده امنیت را رفع نمایند، در نتیجه امنیت مبتنی بر خرد و داد، که به معنای مصونیت، نبود تهدید و خطر، نداشتن ترس، شادی، آسودگی خاطر، آرامش و آبادانی است، در جامعه حکم‌فرما می‌گردد و مهم‌ترین آثار و برکات آن، گسترش خرد و خردورزی، گسترش داد و دادگری، رشد آبادانی، شادی و آسایش، گسترش نیکی و نیکوکاری، گسترش معنویت و ارزش‌های الهی در جامعه، گسترش آخرت‌گرایی در بین مردم است. نظریه امنیتی خرد و داد فردوسی، با توجه به بررسی‌های پژوهش و یافته‌های به دست آمده، مبتنی بر هر دو جنبه مادی و معنوی و دنیوی و اخروی است؛ لذا در طیف مکتب امنیتی متعالیه قرار می‌گیرد.

واژه‌های کلیدی: نظریه امنیت، داد و خرد، شاهنامه، فردوسی.

پژوهش حاضر برگرفته از: رساله دکتری با عنوان «ظرفیت‌سنجی شاهنامه فردوسی برای یک نظریه امنیت»، دانشجو: عبدالحمید افراخته، استاد راهنما: نجف لکنزایی، ارائه شده در دانشگاه باقرالعلوم(ع)، در سال ۱۴۰۰ است.

استاد به این مقاله: افراخته، عبدالحمید (۱۴۰۲). روایت نظریه امنیت مبتنی بر خرد و داد در شاهنامه فردوسی. *سیاست متعالیه*. ۱۱(۴): ۷۱-۹۶.

<https://doi.org/10.22034/SM.2024.1986588.1997>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۵/۱۲؛ تاریخ اصلاح: ۱۴۰۱/۰۶/۲۹؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۷/۱۴؛ تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۱۰/۰۱

<http://sm.psas.ir>

© نویسندگان

نوع مقاله: پژوهشی

ناشر: انجمن مطالعات سیاسی حوزه

۱. مقدمه

امنیت را باید یکی از اساسی‌ترین و مسلّم‌ترین حقوق و نیازهای اولیه بشر دانست که بسیاری از جنگ‌ها و صلح‌ها برای به دست آوردن و حفظ امنیت صورت گرفته‌اند. یکی از مهم‌ترین وظایف دولت‌ها از گذشته‌های دور تا حالا ایجاد امنیت و حفظ آن برای مردمانشان بوده و همواره عنصر امنیت با عناصر ایدئولوژیک، فرهنگی - اقتصادی و اجتماعی رابطه مستقیم داشته و دارد. مسئله امنیت چنان برای جوامع انسانی مهم است که همه مکاتب اعم از الهی و غیرالهی، به تبیین آن در عناوین مختلف پرداخته‌اند. در دین مبین اسلام امنیت یکی از اصول فردی و جمعی است که لازمه استفاده از مزایا و مواهب حیات محسوب می‌شود که قرآن یکی از اهداف استقرار حاکمیت خدا و حکومت صالحان را تحقق امنیت معرفی کرده است. از نیمه دوم قرن بیستم تاکنون، پیوسته مطالعات امنیتی در سطح جهان، در حال گسترش بوده است. نظریه‌پردازی در زمینه امنیت، با توجه به اینکه حوزه مطالعات امنیتی، با پدیده امنیت به مثابه امری هنجاری سروکار دارد، به شدت آغشته به زمینه‌های ارزشی و بومی است و جز در سطح یافته‌های سخت‌افزاری، قابل اقتباس و بهره‌برداری نیست؛ از این‌رو مراجعه به سنت مطالعات امنیتی در علوم ایرانی - اسلامی امری لازم بوده و بازشناسی، بازسازی و نوسازی آن، متناسب با شرایط و اقتضائات ارزشی و کنونی جهان، به‌منظور ارائه راهکارهایی برای خروج جهان، و به‌ویژه جهان اسلام از انحطاط امنیتی، از طریق ارائه مکتب امنیتی ایرانی - اسلامی، ضروری است (عبدالله‌خانی، ۱۳۸۹).

از آنجا که ادبیات هر ملت آینه تمام‌نمای اوضاع و احوال فرهنگی، اجتماعی و سیاسی، حتی امنیتی آن ملت در اعصار مختلف است، رجوع به متون ادبی می‌تواند برای ایجاد امنیت پایدار در آن جامعه کمک بنماید. یکی از مهم‌ترین آثار ادبی ایرانی - اسلامی شاهنامه فردوسی است. شاهنامه یا «کتاب شاهان» اثر ابوالقاسم فردوسی، طولانی‌ترین کتاب شعر حماسی است که تاکنون توسط یک نفر سروده شده است. این حماسه، تاریخ ایران (پارس) را از زمان نخستین پادشاه، یعنی کیومرث، که فرمانروایی‌اش را در روزگار آغازین بنیاد نهاد، تا شکست ایرانیان از اعراب مسلمان در اوایل قرن هفتم میلادی روایت می‌کند. فردوسی سرودن کتابش را چهار قرن پس از فروپاشی شاهنشاهی باستانی ساسانی و آمدن اسلام به ایران آغاز کرد (Davis, 1992). شاهنامه فردوسی آمیزه‌ای از اسطوره، تاریخ، ادبیات، هنر و تبلیغات و حماسه‌ای است که جنبه‌ها و نمودهای بی‌شمار اندیشه و فرهنگ سیاسی ایران را بیان می‌کند. این اثر عظیم در قالب حدود شصت هزار بیت سروده شده و از این نظر بیش از هفت برابر کتاب ایللیاد هومر حجم دارد (Melville pers, 2005).

بی‌شک شاهنامه فردوسی برترین اثر حماسی جهانی است و به‌عنوان سرمایه‌ای ملی و اجتماعی قلمداد

می‌گردد. شاهنامه مانند پلی شد که فرهنگ و هویت ملی ایران باستان را به دوره اسلامی متصل ساخت و استمرار فرهنگ ایران باستان را بازسازی کرد (خالقی مطلق، ۱۳۸۱: ص ۱۵۹). فردوسی به‌عنوان یک حکیم و دردمند اجتماعی، در زمانه‌ای می‌زیست که با تأمل در بیدادگری‌ها و نابهنجاری‌های پادشاهان و حاکمان عصر خود، این اندیشه در او قوت یافت که باید برای نجات مردم از بی‌رحمی‌ها و ناهمواری‌ها، چاره‌ای بیندیشد. به همین دلیل با توجه به اوضاع زمان تصمیم گرفت تا با بازسازی فرهنگ و تمدن قوم ایرانی، کتابی تألیف کند که دری از «آرمان‌شهر» یا «شهر نیکان» را به روی مردم ایران بگشاید. او در این کتاب سعی کرده است سرزمین امنیت، سعادت و خوشبختی را به ایرانیان بنماید و با بیان ویژگی‌های آرمان‌شهر و شهریاران آرمانی، راه رسیدن به امنیت پایدار را به ما نشان دهد. وی با تلفیق هویت ایرانی با دین، به‌ویژه اندیشه شیعی، نماینده تلاش ایرانیان در پیوند میان این دو به‌شمار می‌رود (همان: ص ۱۲) و سعی دارد تا الگوی امنیت و توسعه پایدار را براساس این ترکیب اندیشه استخراج نماید. بنابراین، با توجه به قرابت اندیشه فردوسی با اندیشه‌های اسلام شیعی، و عطف به اینکه اندیشه و فرهنگ سیاسی مطرح‌شده در شاهنامه جهت تأمین امنیت، بر بن‌مایه‌هایی همچون دین‌ورزی، خرد و خردگرایی، عقلانیت، آزادی و آزادگی، داد و دادگری، عدالت، اخلاق و اخلاق‌گرایی و فره ایزدی استوار است، و نیز با نظر به خلأ پژوهشی در این باب، و نیز با توجه به اینکه همه دولت‌ها رو به نظریاتی آورده‌اند که متناسب با اقتضائات و فرهنگ بومی کشورشان است، ضرورت دارد تا نظریه‌ای درباره امنیت به لحاظ بومی داشته باشیم. در این راستا، پژوهش حاضر درصدد پاسخ به این سؤال اصلی است که نظریه امنیت در شاهنامه فردوسی چیست و چه بسترها، فرآیند و عواملی بر شکل‌گیری این نظریه مؤثر است؟

۲. پیشینه پژوهش

مسئله پژوهش حاضر ظرفیت‌سنجی، کشف و استخراج نظریه امنیت از شاهنامه فردوسی است. در ادامه به برخی از تحقیقات مرتبط با پژوهش حاضر اشاره می‌شود.

عباسپور اسفدن و رنجبر (۱۳۹۳) در پژوهشی با عنوان «جلوه‌های آرمان‌شهر و شهریار آرمانی فردوسی با جستاری در داستان سیاوش»، نشان دادند که اگرچه اولین بار واژه «یوتوپیا» را تامس مور، نویسنده و فیلسوف انگلیسی ساخته است، اما بشر از دیرباز در برابر ناکامی‌ها، بیدادگری‌ها و ناهمواری‌های زندگی سعی کرده طرح شهری آرمانی را تصویر کند.

ژبان باقری و خوجیف (۱۳۹۳) در تحقیقی با عنوان «بررسی آرمان‌شهر در شاهنامه فردوسی»، بر این باور است که جهان اجتماعی شاهنامه تکرار روایت‌هایی است که در کشاکش داستانی آن، دیدگاه‌های کهن

ایرانی را با بهره‌گیری از غنای جامعه اسلامی بازنمایی کرده است.

کسرای (۱۳۸۶) در پژوهشی با عنوان «اندیشه سیاسی فردوسی»، معتقد است شاهنامه فردوسی دارای خط و ربط سیاسی خاصی بوده که برخاسته از شرایط محیط اجتماعی زمان او و اوضاع و احوالی است که در عصر او بر ایران زمین حاکم بود.

امینی و گودرزی (۱۳۹۰) در پژوهشی با عنوان «دیالکتیک و عناصر بنیادین اندیشه‌های سیاسی فردوسی»، معتقدند که محتوای شاهنامه اسطوره، داستان و تاریخ است، به طوری که چهره‌ها، نهادها و اندیشه‌ها در قالب دو شکل خوب و بد رفتاری با یکدیگر مقایسه می‌گردند.

خلعتبری و پاشنا (۱۳۸۶) در پژوهشی با عنوان «بررسی جایگاه دین در اندیشه سیاسی شاهنامه فردوسی»، بر این باورند که اندیشه سیاسی شاهنامه مبتنی بر نظریه پادشاهی آرمانی و برگرفته از فلسفه دین زرتشت بوده و لذا بنا بر مبانی نظریه پادشاهی آرمانی، توأمان بودن دین و سیاست، اجتناب‌ناپذیر است.

امینی (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «همبایی داد و دین و دولت در اندیشه ایرانشهری و تداوم آن در ایران»، معتقد است که پیوستگی و همبستگی معناداری میان پاره‌ای از اصول و ارزش‌های سیاسی در اندیشه‌های ایرانشهری و اندیشه‌های ایرانی پس از اسلام وجود دارد و نخستین اصل، پیوند دین و دولت است. کرم‌زاده دیزجی (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان «امنیت در شاهنامه»، بر این باور است که یکی از موضوعات ارزشمند در شاهنامه، اندیشه امنیتی است؛ لذا تلاش کرده تا بیت‌های مرتبط را استخراج کرده و با شرحی ساده و مختصر بیاورد.

علی‌رغم اینکه مطالعات امنیتی در علوم اسلامی و ایرانی دارای پیشینه متنوع و عمیقی است، به گونه‌ای که می‌توان گفت دارای شاخه‌ها و گرایش‌های متعددی بوده، و نیز درباره شاهنامه و موضوعات مرتبط با آن پژوهش‌هایی صورت گرفته است؛ اما درباره نظریه امنیت فردوسی مستخرج از شاهنامه، پژوهش جامع و قابل توجهی یافت نشد؛ در حالی که اندیشه فردوسی و شاهنامه او، ظرفیت عظیم نظری و اندیشه‌ای بومی برای اینگونه مباحث است. در این راستا، پژوهش حاضر درصدد پر کردن این خلأ و نیاز نظری و اندیشه‌ای است.

۳. چارچوب مفهومی پژوهش

۳-۱. نظریه

نظریه^۱ در لغت به معنای «رأی، عقیده و فکر» (معین، ۱۳۸۶)، و نیز «قضیه‌ای که برای اثبات صحّت آن

محتاج به برهان و دلیل باشد» (عمید، ۱۳۷۹) معنا شده است. این واژه معادل تئوری در لاتین بوده و از ریشه یونانی «Theoria» گرفته شده است (توسلی، ۱۳۸۷: ص ۲۵؛ رفیع‌پور، ۱۳۸۷: ص ۹۴). نظریه در اصطلاح عبارت است از: «گزاره‌ها و قضایای انتزاعی، کلی و نظام‌مند، و قابل آزمون که ناظر به تبیین روابط علی میان پدیده‌ها، یا تبیین چستی و چگونگی یک پدیده یا یک شیء است» (جانانان، ۱۳۷۸: ص ۴۷). این قضایا و گزاره‌ها می‌تواند از راه استقراء به دست آمده باشد، همان‌طوری که مورد تأکید تجربه‌گرایان است، یا از راه‌های دیگری همچون قیاس یا پیش‌فرض‌های اعتقادی و فرهنگی مورد قبول؛ همان‌گونه که عقل‌گرایان قائل هستند (حافظ‌نیا، ۱۳۸۵: ص ۳۴). کرلینجر^۱ نظریه را اینگونه تعریف می‌کند: «نظریه عبارت است از مجموعه‌ای از سازه‌ها، تعریف‌ها و گزاره‌های به هم مرتبط که از طریق مشخص کردن روابط میان متغیرها، نگرش منظمی از پدیده‌ها عرضه می‌کند، با این هدف که آن پدیده‌ها را تبیین و پیش‌بینی نماید» (کرلینجر، ۱۳۷۷: ص ۲۹). کوهن نیز معتقد است که نظریه، روابط موجود بین پدیده‌های گوناگون را بیان می‌کند و می‌تواند در پیش‌بینی‌ها و کنترل آنچه در واقعیت‌های مشابه اتفاق می‌افتد، به‌کار آید (کوهن، ۱۳۸۰: ص ۳۱). نظریه‌پردازی، فراگرد توصیف و تبیین دقیق و موشکافانه پدیده‌های جهان است (حقیقت، ۱۳۸۵: ص ۵۰). از این‌رو، می‌توان گفت که نظریه‌های سیاسی، محصولات نظام‌وار ذهن بشر بوده که با بررسی و جستجو و نیز تبیین و تحلیل مفهوم قدرت، به دنبال ارائه توجیهی از حاکمیت و مشروعیت قدرت دولت است (فیرحی، ۱۳۸۲: ص ۱۲). تعریف برگزیده پژوهش حاضر، برگرفته از تعریف استراوس و کربین (۱۳۹۱: ص ۴۴) است که معتقدند: «نظریه مجموعه‌ای از مقوله‌های پرورده است که به صورت منظم با جمله‌های بیان‌کننده ارتباط به یکدیگر متصل شده‌اند، تا چارچوب نظری را شکل دهند». بنابراین، منظور از نظریه در این پژوهش، نظریه‌های کلی و تعمیم‌یافته تجربی نیست؛ بلکه تولید نظریه بر مبنای استقراء و قیاس و ترسیم‌الگویی مفهومی - نظری، و بیان روایتی از رابطه توصیفی و تبیینی داده‌ها و ارائه طرحی منطقی است.

۳-۲. امنیت

در فرهنگ لغات، «امنیت» به معنای ایمن شدن، در امان بودن و بدون بیم و هراس بودن آمده است. برای مثال، در فرهنگ معین، امنیت به معنای ایمن شدن، در امان بودن و بی‌بیمی تعریف شده است (معین، ۱۳۸۶: ص ۳۵۲). در فرهنگ عمید ایمنی، آرامش و آسودگی (عمید، ۱۳۷۹: ص ۲۳۳) و در فرهنگ المنجد به معنای اطمینان و آرامش خاطر آمده است (لوئیس، ۱۳۹۵: ص ۱۷). فرهنگ لغت «لاروس»، امنیت را چنین

تعریف می‌کند: «امنیت، اعتماد، آرامش روحی و روانی است. تفکری که براساس آن، خطر، ترس، وحشت و خسران بی‌معنا می‌شود. فقدان مخاطرات». از سوی دیگر، در فرهنگ لغات و اصطلاحات سیاسی، امنیت، «بی‌خطر کردن، تأمین کردن، امن کردن، در امان نگهداشتن، بااطمینان کردن» تعریف شده است (نوروزی خیابانی، ۱۳۷۴: ص ۱۵).

معنای اصطلاحی امنیت در دانشنامه سیاسی به این شرح است: «حالت فراغت از هرگونه تهدید یا حمله، و یا آمادگی برای رویارویی با هر تهدید و حمله» (آشوری، ۱۳۸۲: ص ۳۹). در این دانشنامه، به انواع امنیت شامل: امنیت فردی، امنیت اجتماعی، امنیت ملی و امنیت بین‌المللی اشاره شده است. برخی معتقدند که امنیت پدیده‌ای ادراکی و احساسی است؛ یعنی برای تحقق آن باید این اطمینان در ذهن توده مردم، دولتمردان و زمامداران و تصمیم‌گیرندگان به وجود آید که ایمنی لازم برای ادامه زندگی بدون دغدغه وجود دارد (خوش‌فر، ۱۳۷۸: ص ۹۶). بدیهی است که عوامل بیرونی در به وجود آمدن این ادراک و احساس، به طور مستقیم نقش دارند. امنیت همانند مفاهیمی چون قدرت، عدالت و آزادی، همزمان می‌تواند به صورت نظری، به مثابه امری عینی و یا به صورت عملی و به مثابه امری ارزشی یا هنجاری، مورد تحلیل قرار گیرد (تقی‌پور و آدمی، ۱۳۸۹: ص ۳۹). این واقعیت که امنیت از جمله نیازهای اولیه زندگی انسان بوده و تاریخی به درازای سکونت بیشتر بر روی کره خاکی دارد، از پیشینه طولانی مطالعات امنیتی حکایت می‌کند (افتخاری، ۱۳۸۱: ص ۳۳).

امنیت انتظار نخست انسان‌ها از حکومت‌ها بوده که امروزه ابعاد گسترده و متنوعی یافته است. اصطلاح امنیت در دایره‌المعارف علوم اجتماعی، توان یک ملت در حفظ ارزش‌های داخلی از تهدیدهای خارجی تعریف شده است (ترابی، ۱۳۷۹: ص ۱۷۹). امنیت از جمله دیرپاترین آمال بشر و یکی از لوازم و شروط بهزیستی و بهروزی او تلقی گردیده و از دیدگاه مازلو، ابزار حرکت به سوی «خودشکوفایی انسانی» محسوب می‌شود (مرادیان، ۱۳۸۵: ص ۸۸). نوریان امنیت را یک امر بیناذهنی و نظریه‌های امنیتی را متأثر از ذهنی بودن امنیت می‌داند، باورهای فلسفی افراد و تعریف آنها از سود و زیان، زمینه‌ساز تعریف موضوعات امنیتی و رفتار امنیتی آنان می‌شود (نوریان، ۱۳۸۸: ص ۱۰۶). افتخاری و نهازی در دسته‌بندی رویکردهای نظری نسبت به امنیت، آن‌ها را به سه دسته سنتی، مدرن و پسامدرن تقسیم نموده‌اند (افتخاری و نهازی، ۱۳۸۹: ص ۱۲-۱۴). والتر لیمن نویسنده و محقق آمریکایی در مورد مفهوم امنیت ملی می‌گوید: «یک ملت وقتی دارای امنیت است که در صورت اجتناب از جنگ بتواند ارزش‌های اساسی خود را حفظ کند و در صورت اقدام به جنگ بتواند آن را پیش ببرد» (Walter, 1973: p.150). یا امنیت ملی به حالتی اطلاق می‌شود که یک

ملت از تهدیدهای از دست دادن تمام یا بخشی از جمعیت، دارایی، یا خاک خود فارغ باشد. در واقع، از امنیت تعریف‌های مختلفی ارائه شده، اما نه تنها تاکنون هیچ‌گونه اجماعی در این باره در میان متخصصان امر امنیت شکل نگرفته است، بلکه حتی برخی آن را غیرقابل تعریف دانسته‌اند. مفهوم امنیت از مفاهیم سازه‌ای است. مفاهیم سازه‌ای را در عرض مفاهیم بسیط به کار می‌بریم. مفاهیم بسیط با تعریف‌های یک جمله‌ای برای همگان قابل فهم هستند، برخلاف مفاهیم سازه‌ای که هرچه جملات بیشتری در تعریف بیاید، بر پیچیدگی مفهوم می‌افزاید. تعریف برگزیده پژوهش حاضر از مفهوم امنیت، تعریف سازه‌ای از آن بوده که سه وجهی است؛ یعنی دستیابی به وضعیتی که «الف» از آسیب، تعرض و تهدید «ب» مصون باشد، تا به «ج» برسد، یا در وضعیت «ج» باشد. دو وضعیت قابل تصور است:

۱. جنبه ایجابی: با انجام برخی فعالیت‌ها یا با آراسته شدن به برخی ویژگی‌ها، یا با اعتقاد و باور نسبت به برخی ارزش‌ها؛

۲. جنبه سلبی: با ترک برخی کارها، یا پرهیز از برخی رذائل و طرد برخی اعتقادات.

هر مکتب و نظریه امنیتی این سازه را با نظام فرهنگی و ارزشی خود پر می‌کند. در اسلام مفهوم امنیت با بقای ابدی پیوند خورده است؛ یعنی تقدیم ارزش‌های الهی بر ارزش‌های مادی؛ انجام اقداماتی که بقای ابدی، لقاء و رضای الهی در آن است و ترک هر کاری که خشم خدا در آن بوده و کسی هم در این مسیر متعرض مسلمانان نشود؛ چون بقای ابدی برای انسان مهم است.

۳-۳. خرد

شاهنامه با این بیت آغاز می‌شود:

به نام خداوند جان و خرد / کزین برتر اندیشه برنگذرد

خرد به همین شکل کهن ایرانی از واژه‌های کلیدی شاهنامه است. این واژه در شاهنامه بسیار به کار رفته است. کشف الیاتی نشان می‌دهد در شاهنامه ۱۴۷ بیت با واژ خرد و خردمند آغاز شده است. این تعداد فقط تکرار واژه‌های خرد و خردمند در ابتدای ابیات است، و اگر این کاربرد در کل شاهنامه در نظر گرفته شود، رقمی چند برابر خواهد شد (دبیرسیاقی، ۱۳۸۳: ص ۴۸۴-۴۸۶). در تعریف خرد در شاهنامه اختلاف نظرهایی وجود دارد؛ اما یکی از بهترین تعاریف خرد در شاهنامه این است که «خرد نیروی تشخیص نیک و بد بوده و زندگی را به جانب اعتدال، مدارا، روشن‌بینی و مردمی سوق می‌دهد» (اسلامی ندوشن، ۱۳۷۰: ص ۷۱). با توجه به این نکته که در شاهنامه برخی از موجودات غیرانسانی نیز خردمندند و نه فقط

زندگی دنیوی، بلکه سرنوشت انسان در دو سرا به خرد وابسته است، می‌توان گفت، خرد در شاهنامه نیرویی است که موجودات را در تشخیص نیک و بد راهنمایی می‌کند و سرنوشت انسان نیز به او سپرده شده است. فردوسی بارها «راهنما» و «رهنمون» را صفت خرد قرار داده است:

خرد رهنمای و خرد دلگشای / خرد دست گیرد به هر دو سرای
 خرد باد جان تو را رهنمون / که راهی دراز است پیش اندرون
 من این نغزبازی به جای آورم / خرد را بدین رهنمای آورم

در شاهنامه «خرد و نیکی همزاد یکدیگرند و خردمند شاهنامه نیک هم هست». مفهوم خرد در این اثر ریشه در فرهنگ کهن ایران دارد، و منشأ آن به منابع کهن اسطوره‌ای می‌رسد. اهریمن و اهورا و نیک و بد، همواره در اندیشه‌ها و آثار ایرانی بوده، و خرد همان نیروی باستانی است که باید به کمک آن نیک را از بد و اهورایی را از اهریمنی تشخیص داد. خردورزی، خردستایی و خردمندی فردوسی در واقع پژواک صدای زرتشت درگاهان است (موسوی و خسروی، ۱۳۸۹). خرد را فردوسی نخست آفرینش و بهتر از هرچه ایزد داد، خوانده است. جان هم که منشأ حیات بوده، مثل خرد وسیله ادراک است، در عین حال خرد برای جان حکم چشم را دارد و جان بدون خرد نمی‌تواند به کمالی که لازمه بقاء بعد از موت و نیل به مرتبه بی‌مرگی و جاودانگی است، راه بیابد و به مقصد برسد (پوستین‌دوز، ۱۳۸۱: ص ۱۴).

۳-۴. داد

یکی از پایه‌های تفکر فردوسی و از پرکاربردترین کلمات و مفاهیم در شاهنامه، «داد» است؛ چنانکه برخی شاهنامه را «حماسه داد» نامیده‌اند. «داد» در گسترده‌ترین معنای لغوی آن به معنای عدالت و نقطه مقابل جور و ستم است. لغت داد در متون ادبی عموماً با عدالت هم‌معناست؛ ولی به معنای بخشش، اندازه، داوری، قضا و حکومت، اعم از خوب و بد نیز به کار رفته است. داد در شاهنامه، معانی و ترکیبات متعدد و متنوع‌تری نسبت به دیگر آثار ادبی دارد و در سطح وسیع‌تری آمده است. «داد» در شاهنامه نیز مانند سایر متون ادبی، اغلب در معنای حق به کار رفته و نقطه مقابل آن، بیداد است.

اگر داد فرمان دهی گر ستم / برای تو باید زدن گام و دم

جهانی پر از داد شد یکسره / همی روی برتافت گرگ از بره

البته داد در شاهنامه مفهومی حقوقی و خاص قضاوت نیست؛ برای مثال، وقتی مرگ، داد دانسته می‌شود، با داد در صورتی کلی‌تر و روبرو هستیم و داد با مفهوم قانون برابری می‌کند:

بدو گفت هومان که داد است مرگ / سری زیر تاج و سری زیر ترگ

و در جایی که بدعهدی، بیداد تلقی می‌شود، داد از اصول اخلاقی است:

تو پیمان که کردی به کژی مبر / نباید که خوانمت بیدادگر

معانی دیگر داد در شاهنامه عبارت است از:

بهره و قسمت؛ آنگونه که زال گفته است:

کی کو ز مادر گهنکار زاد / من آنم سزد گر بنالم ز داد

فردوسی در آموزش رستم به سیاوش، داد را به معنای خوبی و درستی به کار برده است:

ز داد و ز بیداد و تخت و کلاه / سخن گفتن رزم و راندن سپاه

هنرها پیاموختش سر به سر / بی رنج برداشت و آمد به بر

در جای دیگر، داد به معنای تقدیر آمده است:

ز خورشید تابنده تا تیره خاک / گذر نیست از داد یزدان پاک

در جای دیگر، داد به معنای راستی آمده است:

سخن گوید و گفت تو بشنود / اگر داد گویی بدان برگرود

لذا معانی دیگری که از «داد» در شاهنامه استفاده شده، علاوه بر حق، عبارت است از: قانون، بهره و قسمت، خوبی و درستی، تقدیر، راستی. فردوسی بین داد با شادی، آرامش، امنیت و آبادی و بیداد با ناخشنودی، ناآرامی و ویرانی، رابطه‌ای اساسی می‌بیند. معیار داد و بیداد در شاهنامه، در دوره‌های مختلف متفاوت است؛ برای مثال، گاه داد با ملاک دین سنجیده می‌شود، ولی عموماً در دوره‌های مختلف، معیار داد خود شاهان هستند، چه به لحاظ روان‌شناسی، همه خود را بر حق می‌دانند. داد در شاهنامه (به ویژه با معیارهای امروز، و به خصوص در بخش اسطوره‌ای شاهنامه) گاه مفهومی پر از پارادوکس بوده و مطلب بسیار چالش برانگیزی است (داوری، ۱۳۸۹: ص ۱-۴).

به طور کلی، «داد» به معنای عدل، اعتدال، هنجار و نظم است. آنچه جهان به آن آراسته و رسا و به کمال می‌گردد. در روزگار کهن، کالبد انسان را ساخته از چهار گهر یا عنصر می‌دانستند، به نام «آب، باد، آتش و خاک»؛ و در این کالبد، چهار گوهر دیگر (خلط) جای می‌گرفت، به نام «صفرا، سودا، بلغم و خون»؛ تندرستی و سلامت در «عدل» و «داد» میان این گوهرها بود. هرگاه یکی از آن خلط‌ها از هنجار کلی سرباز می‌زد، یا بیرون می‌رفت و یا کم و افزون می‌شد، درستی و سلامت آن کالبد به هم می‌خورد. در جامعه هم اگر «داد» و «دادگری» نباشد، هنجار، نظم و سلامت آن جامعه دگرگون می‌شود (محمودی بختیاری، ۱۳۷۷: ص ۲۱۳).

۴. چارچوب نظری پژوهش: نظریه دو فطرت

چارچوب نظری پژوهش، نظریه دو فطرت امام خمینی و نظریه امنیت متعالیه در برابر امنیت متدانیه است. نظریه دو فطرت که از سوی امام خمینی ارائه شده است، در حوزه علوم انسانی و از جمله در حوزه علوم و مکاتب امنیتی، از دو پارادایم و الگوی کلان فکری و اندیشه‌ای می‌توان سخن گفت: اول، الگوی متعالیه که محصول جنود عقل و مبتنی بر فطرت مخموره است و وحدت دارد؛ دوم، الگوهای متدانیه یا متعارف که محصول جنود جهل و فطرت محجوبه است، و کثرت دارد. در الگوی متدانیه تمام تلاش‌ها مصروف بقای دنیوی است، در حالی که در الگوی متعالیه و الهی، بقای دنیوی مقدمه بقای ابدی در نظر گرفته می‌شود. همین مسئله تفاوت جوهری دو نگاه در باب امنیت است که باعث می‌شود تمام عناصر دو مکتب نیز از یکدیگر متفاوت شوند. امام خمینی با استناد به حدیث جنود عقل و جهل، که از احادیث صحیح منقول از امام صادق (ع) بوده و با تکیه بر حکمت متعالیه، این نظریه را مطرح کرده است. به نظر ایشان با توجه به حدیث مذکور، خدای متعال به عنوان آفریدگار هستی، اول از همه عقل را از نور خودش و از سمت راست عرش آفرید، و پس از آن، جهل را از دریای ظلمانی شور و تلخ آفرید. به نظر امام خمینی، با توجه به ادامه حدیث که انسان را برخوردار از جنود عقل و جهل دانسته است و بر هر دو عنوان «فطرت» صدق می‌کند، خیر عبارت از فطرت مخموره بوده، و شر عبارت از فطرت محجوبه است. حیث شر و جهل زمانی صدق می‌کند که وجه دنیایی انسان اصالت پیدا کند، یعنی قوای انسان به جای خدمت به عقل، خدمت به بعد طبیعی انسان کنند. بنابراین، در تقسیم اولیه فطرت به اصلی و تبعی و در تقسیم ثانویه، هر یک از این دو، به مخموره و محجوبه تقسیم می‌شود. از نظریه دو فطرت، نظریه یگانگی ذاتی تمام انسان‌ها و در نتیجه اختیار و قابلیت تربیت انسان و برنامه‌ریزی برای تحقق خواسته‌های الهی یا غیرالهی قابل استنباط است (لک‌زایی، ۱۳۹۸).

لذا، بر مبنای نظریه دو فطرت، دو نوع مکتب امنیتی وجود دارد، متعالیه و متدانیه. مکتب امنیتی متدانیه فقط بقای دنیوی انسان را در نظر دارد، مانند مکتب امنیتی رئالیست‌ها، که به لحاظ انسان‌شناسی از هابز متأثر است، معتقد است اصل در این جهان ناامنی بوده و دولت‌ها باید تلاش کنند ناامنی را مدیریت نمایند. این مکتب، قدرت را تولیدکننده و نگهدارنده امنیت می‌داند. از نظر این مکتب، دولت مرجع اصلی امنیت بوده و براساس نظریه تنازع بقاء، دولت‌های قوی‌تر، از امنیت بیشتری برخوردار خواهند بود. همچنین مکتب امنیتی ایده‌آلیست‌ها، که به لحاظ انسان‌شناسی از کانت متأثر بوده و انسان را موجود عاقل و نیک‌اندیش می‌داند، معتقد است اصل در این جهان بر صلح و امنیت بوده و انسان‌ها همانطور که توانسته‌اند برده‌داری را ریشه‌کن کنند، می‌توانند جنگ و ناامنی را نیز از بین ببرند. از نظر این مکتب، مرجع امنیت، فرد است. ناسیونالیسم،

دولت‌های ملی و اساساً در طلب منافع ملی بودن، ریشه ناامنی و تشکیل دولت جهانی، راه‌حل اصلی تأمین امنیت جهانی است (افتخاری، ۱۳۸۱). مکتب امنیتی متعالیه بر مبنای شریعت اسلام معتقد است، دنیا مزرعه آخرت است؛ لذا بقای ابدی انسان در کانون توجه آن بوده که جز در لقاء و قرب الهی تحقق نمی‌یابد. در تطبیق با شاهنامه، براساس مبنای اندیشه فردوسی می‌توان گفت که امنیت متعالیه بر مبنای خرد و داد، در مقابل امنیت متدانیه بر مبنای بی‌خردی (جهل) و بیداد است.

۵. چارچوب روشی پژوهش: روش گراند تئوری

این پژوهش به دنبال ارائه نظریه است. یک نظریه مجموعه‌ای از سازه‌ها (مفاهیم)، تعاریف و گزاره‌های به هم مرتبط بوده که از طریق مشخص ساختن روابط بین متغیرها، با هدف تبیین و پیش‌بینی پدیده‌ها، دید نظام‌یافته‌ای از پدیده‌ها ارائه می‌کند. از آنجا که برای ارائه یک نظریه باید ابتدا به مفاهیم اولیه دست یافت، و سپس با جمع مفاهیم بین آنها، ارتباط برقرار کرد، و با تبیین و بررسی مؤلفه‌ها و روابط بین آنها به نظریه دست یافت؛ می‌توان از روش گراند تئوری یا داده‌بنیاد برای طی مراحل مورد اشاره استفاده کرد. روش گراند تئوری توسط دو جامعه‌شناس امریکایی به نام‌های گلیزر و استراوس^۱ در سال ۱۹۶۷ با هدف نظم‌دهی به تحقیقات کیفی و ایجاد نظریه از طریق داده‌های نظام‌مند، به جامعه علمی معرفی شد و اکنون یکی از مهم‌ترین انواع پژوهش کیفی به‌شمار می‌رود (روحانی، ۱۳۸۸: ص ۱۱). این روش عبارت است از فرایند ساخت یک نظریه مستند و مدون، از طریق گردآوری سازمان‌یافته داده‌ها و تحلیل استقرایی مجموعه داده‌های گردآوری شده، به منظور پاسخگویی به پرسش‌های نوین، در زمینه‌هایی که فاقد مبانی نظری کافی برای تدوین هرگونه فرضیه و آزمون آن هستند (منصوریان، ۱۳۸۶: ص ۵). منظور از نظریه در روش گراند تئوری «مجموعه‌ای از مقوله‌های پرورده است که به صورت منظم با جمله‌های بیان‌کننده ارتباط به یکدیگر متصل شده‌اند، تا چارچوب نظری را شکل دهند» (استراوس و کربین، ۱۳۹۱: ص ۴۴). به عبارت دیگر، نظریه مجموعه به هم پیوسته از سازه‌ها، مفاهیم، تعاریف و گزاره‌ها است که به منظور تبیین و پیش‌بینی پدیده‌ها از طریق تشخیص روابط بین متغیرها، زاویه و دیدگاه نظام‌یافته و سامان‌یافته‌ای از روابط بین پدیده‌ها و متغیرها را ارائه می‌دهد. در واقع، در روش داده‌بنیاد، هم پژوهشگر به عنوان کنشگر فعال و هم داده‌ها به عنوان کنش‌های معنادار در ساخت نظریه حضور دارند.

از این رو، در پژوهش حاضر، بر مبنای نظریه دو فطرت امام خمینی و نظریه امنیت متعالیه، داده‌های جمع‌آوری شده تحلیل شده و نیز روش گراند تئوری به کار می‌رود، که با تمرکز بر متن شاهنامه، ابتدا داده‌های مرتبط با موضوع گردآوری شده و وقتی داده‌ها به نقطه اشباع رسید، در سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی یا گزینشی خواهد شد، که در طی این مراحل، سه عنصر اساسی با عنوان مفاهیم، مقولات و قضایا بدست می‌آید (Lee, 2001; Strauss & Corbin, 1998) و براساس تجزیه و تحلیل آنها و بررسی مؤلفه‌ها، ویژگی‌ها و کشف زمینه‌های پیدایش، بسترها و فرآیندهای کنش تعاملی، موانع و راهکارها، ابتدا مدل مفهومی و در نهایت، نظریه امنیت براساس تحلیل داده‌های مربوط به اندیشه سیاسی فردوسی در شاهنامه ارائه خواهد شد (جاویدی، ۱۴۰۰: ص ۹۷-۱۳۶).

برای اطمینان از روایی پژوهش و دقیق بودن یافته‌ها، اقدامات ذیل انجام شد:

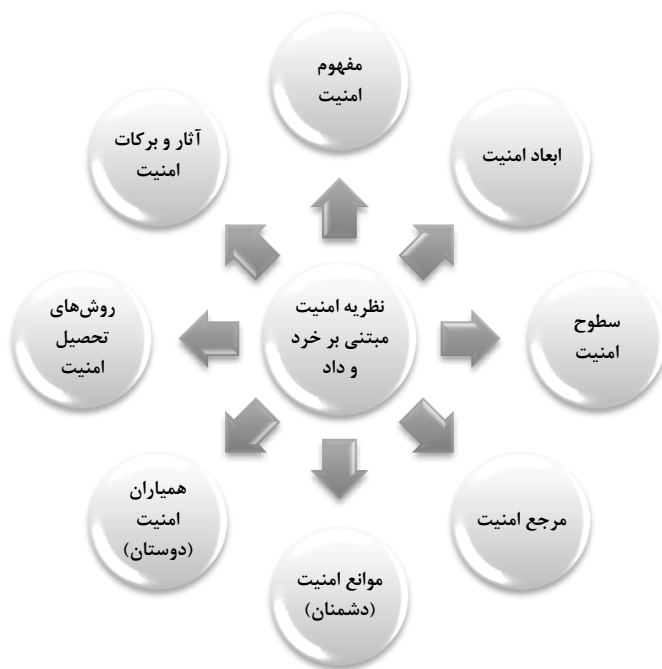
الف) تطبیق با خطوط کلی اندیشه فردوسی و مبانی فکری او؛

ب) مشورت گرفتن از کارشناسان در جمع‌آوری داده‌ها و طبقه‌بندی آنها، و نیز تحلیل و تفسیر داده‌ها.

همچنین برای اطمینان از پایایی پژوهش، نمونه‌گیری نظری، اشباع نظری و تکرار مقولات معیار عمل قرار گرفت. نظریه مجموعه به هم پیوسته از سازه‌ها، مفاهیم، تعاریف و گزاره‌هاست که به منظور تبیین و پیش بینی پدیده‌ها از طریق تشخیص روابط بین متغیرها، دیگاه نظام یافته‌ای از روابط پدیده‌ها را ارائه می‌کند.

۶. یافته‌های پژوهش

متن شاهنامه و ابیات آن به عنوان متن اصلی برای پژوهش و استخراج مفاهیم و مقولات در نظر گرفته شد. سپس ابیات مرتبط با موضوع شناسایی و استخراج گردید و با توجه به مفهوم برداشت شده از آنها و مطالعات محقق در زمینه موضوع پژوهش و نیز ابتکار شخصی، کدگذاری و طبقه‌بندی شد. از آنجا که مفاهیم پایه، شالوده و مبنای ساخت نظریه است، نهایت دقت در مفهوم‌گذاری بدون سوگیری پیشینی صورت گرفت، و به مفاهیم اجازه داده شد تا از درون داده‌های متنی (ابیات) پدیدار شوند، تا مفاهیمی روشن و بسیار نزدیک به متن انتخاب شود. در این مرحله، با تکرار مفاهیم، محقق دریافت که اشباع نظری رخ داده است. به همین جهت، فرایند کدگذاری باز را متوقف کرده و به مقوله‌بندی مفاهیم اقدام شد. در مرحله کدگذاری باز ۵۱ مفهوم از ابیات بدست آمد که با تکرار و فراوانی آنها، در نهایت ۱۰۳۱ مفهوم حاصل شد، که با توجه به بررسی ابعاد و ویژگی‌ها، در مرحله دوم کدگذاری در ۸ مقوله اصلی ارتباط و ساختار داده شدند، تا بُعد نظریه امنیت مبتنی بر خرد و داد صورت‌بندی شود.

شکل ۱- مقولات اصلی شبکه مضامین نظریه امنیتی مبتنی بر خرد و داد فردوسی

هر یک از مقولات، ویژگی‌ها و شاخص‌هایی از هسته مرکزی را بیان می‌کنند که پس از ارتباط آنها با یکدیگر، و نیز با هسته مرکزی می‌توان به نظریه امنیت از دیدگاه فردوسی و مبتنی بر شاهنامه دست یافت. ۵۱ مفهوم به دست آمده از ابیات شاهنامه و ۸ مقوله اصلی دسته‌بندی شده، در جدول (۱) آمده است:

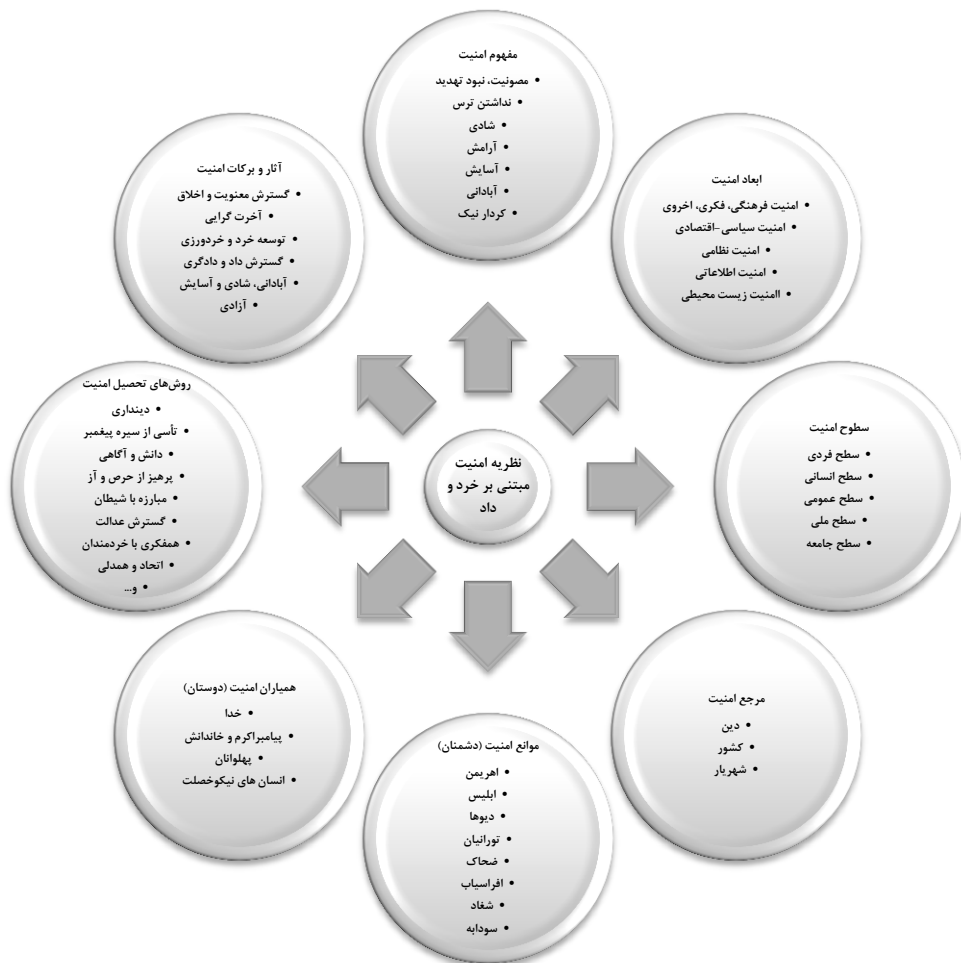
جدول ۱- نمایشی از مقولات و مفاهیم پایه پژوهش

ردیف	مقولات اصلی	مفاهیم پایه	فراوانی مفاهیم پایه
۱	مفهوم امنیت	مصونیت، نبود تهدید، آسودگی خاطر، پناه دادن	۵۴
		نداشتن ترس	۲
		شادی	۳
		آرامش	۲
		آسایش	۳
		آبادانی	۴
		کردار نیک	۴

ردیف	مقولات اصلی	مفاهیم پایه	فراوانی مفاهیم پایه	
۲	مرجع امنیت	دین	۳۱	
		کشور	۳۱	
		شهریار	۵۵	
۳	روش‌های تحصیل امنیت	دینداری	۳۵	
		تأسی از سیره پیغمبر و اهل بیت	۱۸	
		دانش و آگاهی	۲۴	
		پرهیز از حرص و آز	۱۶	
		مبارزه با شیطان	۱۶	
		گسترش عدالت اقتصادی و سیاسی	۱۵	
		هم‌فکری با خردمندان	۷	
		اتحاد، همدلی و تلاش همگانی تا رسیدن به هدف نهایی	۶	
		اولویت داشتن صلح	۲۸	
		هوشیاری در برابر دشمنان	۲۷	
		شورش علیه ستم و ستمکاری	۱۳	
		روش نظامی و جنگ	۲۲	
		فریب دادن دشمنان	۲۷	
۴	همیاران امنیت (دوستان/خودی)	خدا	۱۳	
		پیامبر اکرم(ص)، علی(ع) و خاندان ایشان	۳۲	
		پهلوانان	رستم	۳۴
			قارن (کارن)	۵
			بیژن	۶
			فریدون فرخ	۸
			اسفندیار	۵
		گردآفرید	۶	
		انسان‌های نیکو خصلت	۷	
		امنیت فرهنگی، فکری، اخروی، قلبی، دینی و...	۱۰۵	
امنیت سیاسی- اقتصادی	۳۵			
۵	ابعاد امنیت	امنیت نظامی	دفاع نظامی از کشور	۱۱
			سربازگیری	۴
			گشودن و فتح آلانی دژ	۱۰
			ساختن سدّ	۱۴

ردیف	مقولات اصلی	مفاهیم پایه	فراوانی مفاهیم پایه
		امنیت اطلاعاتی	۴
		امنیت زیست محیطی	۱۲
۶	سطوح امنیت	سطح فردی (جسمی، فکری، قلبی، عقلی و دینی)	۲۸
		سطح انسانی	۱۶
		سطح عمومی	۱۵
		سطح ملی	۱۶
		سطح جامعه	۲۶
		سطح جهانی	۲
۷	موانع امنیت (دشمنان/غیرخود ی)	ابلیس	۴
		دیوها	۱۶
		تورانیان	۶
		ضحاک	۶
		افراسیاب	۱۰
		شغاد	۳
		سودابه	۸
۸	آثار و برکات امنیت	گسترش معنویت و ارزش‌های الهی	۵
		گسترش آخرت‌گرایی	۱۶
		توسعه خرد و خردورزی	۱۷
		گسترش داد و دادگری	۴۶
		رشد آبادانی، شادی و آسایش	۱۴
		گسترش نیکی و نیکوکاری	۲۳
جمع	۸ مقوله	۵۱ مفهوم	۱۰۳۱ فراوانی مفاهیم پایه

قابل ذکر است که تحقیق حاضر با استفاده از روش مذکور و با وجود گستردگی مفاهیم و دشواری‌های سامان دادن آنها، باعث شد تا نظرات محقق در حداقل ممکن در نتایج و یافته‌ها تأثیرگذار باشد. شبکه مضامین به دست آمده در شکل (۲) نمایش داده شده است:

شکل ۲- شبکه مضامین نظریه امنیت مبتنی بر خرد و داد فردوسی

براساس تحلیل داده‌های کیفی، مرحله کدگذاری محوری تکمیل شد که طبق آن، خط ارتباطی میان مقوله‌های پژوهش شامل شرایط زمینه‌ساز، مقوله محوری، بستر، شرایط مداخله‌گر، راهبرد و پیامدها مشخص گردید و در نهایت، مدل نظریه امنیت مبتنی بر خرد و داد نمایان شد. به جهت نهایت دقت در مفهوم‌گذاری و مقوله‌بندی داده‌ها، می‌توان گفت نظریه امنیت مبتنی بر خرد و داد مستخرج در این پژوهش، همان نظریه فردوسی در اندیشه سیاسی او درباره امنیت است. این نظریه در پنج مرحله قابل تبیین و ارائه می‌باشد که

عبارت است از:

۱. چستی مقوله امنیت

اینکه مقوله امنیت چیست و چه ویژگی‌ها و زوایایی دارد، نیاز به شناخته شدن دارد. در مقام روشن شدن ماهیت پدیده امنیت، مقوله «مفهوم امنیت در شاهنامه» در اینجا قابل تبیین است و زوایای این مفهوم مبهم را روشن می‌کند.

۲. بسترها و شرایط تحقق و شکل‌گیری امنیت

شرایط و بسترهای زمینه‌ساز تحقق و شکل‌گیری، مقوله‌هایی (شرایطی) هستند که مسئله اصلی را تحت تأثیر قرار می‌دهند و به وقوع یا گسترش پدیده مورد نظر می‌انجامد. اگر امنیت بخواهد شکل بگیرد و محقق شود، ضرورت دارد تا این شرایط و بسترها برای ایجاد آن فراهم شود. دو مقوله از هشت مقوله پژوهش، می‌توانند جزء شرایط و بسترهای تحقق نظریه امنیت باشند، که عبارت است از: «مرجع امنیت در شاهنامه» و «روش‌های تحصیل امنیت در شاهنامه».

۳. عوامل مؤثر یا فرآیند و استراتژی‌های کنش تعامل و عملکرد امنیت

زمانی که امنیت در بستر زمینه‌ها و شرایط بسترساز تحقق یافت، برخی عوامل مؤثر و استراتژی‌هایی در فرآیند کنش تعامل آن رخ می‌دهد که روی نتایج و نیز کامل شدن این نظریه تأثیر دارد. از میان هشت مقوله پژوهش، سه مقوله مربوط به استراتژی‌های عمل تعامل امنیت بوده و از آنجایی که بیشترین مقولات پژوهش را به خود اختصاص داده، مهم‌ترین بخش ساخت الگوی نظریه امنیت مبتنی بر خرد و داد محسوب می‌شود. این سه مقوله عبارت است از: «همیاران امنیت در شاهنامه (دوستان/خودی)»، «ابعاد امنیت در شاهنامه»، «سطوح امنیت در شاهنامه».

۴. متغیرهای بازدارنده یا موانع امنیت

وقتی امنیت در جامعه شکل گرفت، در فرآیند کنش‌های تعاملی و عملکردهای خود، با موانع بازدارنده‌ای مواجه خواهد شد که مقوله «موانع امنیت در شاهنامه» به این عرصه می‌پردازد و این خطر را برای امنیت تبیین و گوشزد می‌نماید.

۵. آثار و برکات یا نتایج و پیامدهای امنیت

آخرین عرصه پارادایم الگوی نظریه امنیت مبتنی بر خرد و داد را آثار و برکات و نتایج شکل می‌دهد. زمانی که امنیت در جامعه بر مبنای بسترها و شرایط، تعاملات و استراتژی‌های بیان شده شکل گرفت و ایجاد شد و موانع را از پیش‌رو برداشت و به سمت اهداف متعالی خود پیش رفت، آثار و برکاتی را در پی خواهد

داشت که مقوله «آثار و برکات امنیت در شاهنامه» آن را سامان می‌دهد و تبیین می‌کند.

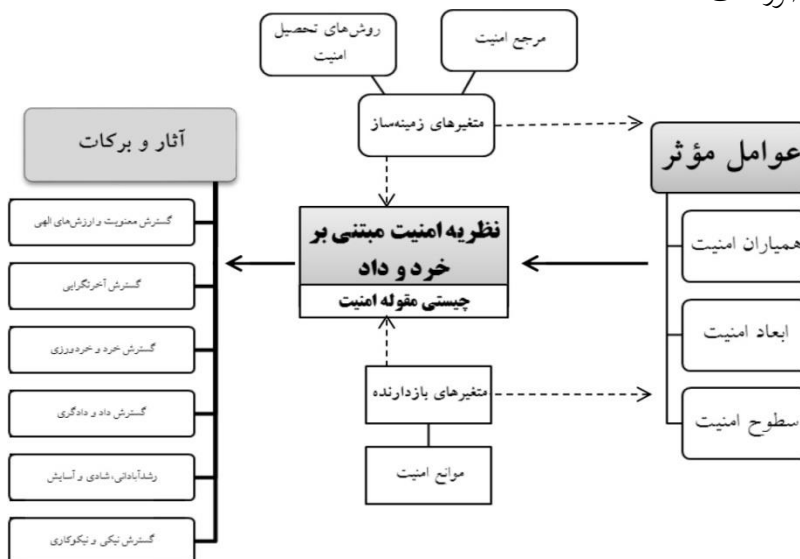
نحوه دسته‌بندی مقولات در تقسیمات پارادایم در جدول (۲) آمده است:

جدول ۲- دسته‌بندی مقولات در فرآیند ماتریس و پارادایم

ردیف	محورهای پارادایم	مقولات	تعداد مفاهیم پایه و فراوانی آنها
۱	چیستی مقوله امنیت	مفهوم امنیت	۷ مفهوم با فراوانی ۷۲
۲	متغیرهای زمینه‌ساز یا بسترها و شرایط تحقق و شکل‌گیری امنیت	مرجع امنیت	۳ مفهوم با فراوانی ۱۱۷
		روش‌های تحصیل امنیت	۱۳ مفهوم با فراوانی ۲۵۴
۳	عوامل مؤثر یا فرآیند و استراتژی‌های کنش تعامل امنیت	همیاران امنیت (دوستان/خودی)	۴ مفهوم با فراوانی ۱۱۶
		ابعاد امنیت	۵ مفهوم با فراوانی ۱۹۵
		سطوح امنیت	۵ مفهوم با فراوانی ۱۰۱
۴	متغیرهای بازدارنده یا موانع امنیت	موانع امنیت (دشمنان/غیرخودی)	۸ مفهوم با فراوانی ۵۵
۵	آثار و برکات یا نتایج پیامدهای امنیت	آثار و برکات امنیت	۶ مفهوم با فراوانی ۱۲۱

با توجه به مباحث بیان شده، مدل یا پارادایم نظریه امنیت مبتنی بر خرد و داد فردوسی به صورت نمودار

(۳) قابل تصور است.

شکل ۳- پارادایم نظریه امنیت مبتنی بر خرد و داد

۶-۱. گزاره‌های حکمی یا قضایای پژوهش

براساس مؤلفه‌های مرحله کدگذاری محوری، قضایای زیر به دست می‌آید:

قضیه ۱: مقوله امنیت به معنای وضعیتی که مردم و جامعه از تعرض و تهدید اهریمن، ابلیس، دیوها، ظالمان و بدکرداران در امان باشند و مصونیت داشته باشند، تا زندگی بدون ترس، توأم با شادی و آرامش، آسایش و راحتی داشته باشند، و با آسودگی خاطر به آبادانی جامعه خود و انجام کردار نیک بپردازند.

قضیه ۲: الف) شرایط علی و زمینه‌ای شکل‌گیری امنیت شامل مرجع امنیت و اجرای روش‌های تحصیل امنیت است. به این معنا که امنیت بر پایه دین، کشور و شهریار شکل می‌گیرد که هر سه هم مرجع امنیت و هم امنیت‌ساز هستند و اگر خطری متوجه آن‌ها شود، پهلوانان، لشکریان و مردم عادی برای صیانت از آن‌ها تا پای جان می‌کوشند و اگر نباشد، شرایط علی ایجاد امنیت محقق نشده است.

ب) همچنین با رعایت اصول ایجابی و سلبی که شرایط زمینه‌ای ایجاد امنیت هستند، مانند دینداری، تأسی از پیامبر و اهل بیت ایشان، دانش و آگاهی، هم‌فکری با خردمندان، اتحاد و همدلی، اولویت دانش صلح، هوشیاری در برابر دشمن، شورش علیه ستم و ستمکاری، پرهیز از حرص و آز و غیره، امنیت به صورت عملی در جامعه حاصل می‌گردد.

قضیه ۳: الف) همیاران امنیت (دوستان/خودی)، ابعاد و سطوح امنیت، جزء استراتژی‌های کنش تعاملی برای شکل‌دهی به نظریه امنیت مبتنی بر خرد و داد هستند. خدا، پیامبر اکرم (ص) و خاندان ایشان، پهلوانانی مانند رستم، قارن، بیژن، فریدون، اسفندیار و گردآفرید و همه انسان‌های نیکوخلصت جزء دوستان و خودی‌های حوزه امنیت محسوب می‌شوند و با کنش تعامل خود در عرصه اجتماع، نقش همیاری در تولید و گسترش امنیت را ایفا می‌کنند.

ب) ابعاد امنیت، دومین مؤلفه تأثیرگذار در فرآیندهای کارکردی نظریه امنیت در شاهنامه است. با رعایت امنیت متعالیه در ابعاد فرهنگی، اخروی، فکری، قلبی، دینی و... و امنیت سیاسی-اقتصادی، امنیت نظامی، امنیت اطلاعاتی و امنیت زیست محیطی می‌توان به امنیت گسترده و پایدار دست یافت.

ج) با رعایت و اجرای امنیت در سطوح فردی (جسمی، فکری، قلبی، عقلی و دینی)، انسانی، عمومی، ملی و جامعه، می‌توان در فرآیندهای کارکردی به امنیت همه‌جانبه در همه سطوح دست یافت و آن را محقق نمود.

قضیه ۴: امنیت مبتنی بر خرد و داد در راه ایجاد و تحقق و نیز دستیابی به اهدافش، موانع و متغیرهای بازدارنده‌ای را خواهد داشت که باید با آگاهی از آنها عبور کرده و یا آنها را کنار بگذارد و به مسیر متعالی خود

ادامه دهد. عوامل درونی و بیرونی متعددی مانع ایجا یا تحقق یا بالندگی امنیت خواهد شد. مانند: اهریمن، ابلیس، دیوها، تورانیان، ضحاک، افراسیاب، شغاد، سودابه و همه افراد پلید و بدکردار. اگر این دشمنان که مانع امنیت هستند، از مسیر و راه تأمین امنیت برداشته نشوند، امنیت مبتنی بر خرد و داد یا شکل نمی‌گیرد، یا در مسیر تحقق دچار تزلزل و آسیب می‌گردد.

قضیه ۵: زمانی که همه شرایط علی و بسترهای زمینه‌ای امنیت مبتنی بر خرد و داد تحقق یافت، و امنیت در فرایند کارکردی و استراتژی‌های کنش تعاملی خود گسترش پیدا کرد و موانع آن رفع گردید، و به طور کامل محقق شد، دارای آثار و برکات فراوان داخلی و خارجی خواهد بود که همه از آن بهره‌مند خواهند شد؛ از جمله: گسترش معنویت و ارزش‌های الهی در جامعه، گسترش آخرت‌گرایی در بین مردم، گسترش خرد و خردورزی، گسترش داد و دادگری، رشد آبادانی، شادی و آسایش، گسترش نیکی و نیکوکاری. در واقع، همه جامعه در جهت حق و نیکی و راستی و خرد و داد قرار می‌گیرد و از بیداد و ظلم و پلیدی و تعرض مصون خواهند بود.

۷. نتیجه‌گیری: روایت نظریه امنیت مبتنی بر خرد و داد در شاهنامه

در پژوهش‌گراند تئوری، منظور از نظریه در روش داده‌بنیاد، مجموعه‌ای از مقوله‌های پرورده است که به صورت منظم با جمله‌های بیان‌کننده ارتباط به یکدیگر متصل شده‌اند، تا چارچوب نظری را شکل دهند. به عبارت دیگر، نظریه مجموعه به هم پیوسته از سازه‌ها، مفاهیم، تعاریف و گزاره‌ها است که به منظور تبیین و پیش‌بینی پدیده‌ها از طریق تشخیص روابط بین متغیرها، زاویه و دیدگاه نظام‌یافته و سامان‌یافته‌ای از روابط بین پدیده‌ها و متغیرها را ارائه می‌دهد. بنابراین، روایت نظریه امنیت مبتنی بر خرد و داد در شاهنامه براساس پنج قضیه اصلی به دست آمده از یافته‌های پژوهش عبارت است از:

بن‌مایه شکل‌گیری نظریه امنیت مبتنی بر خرد و داد، بر پایه شرایط علی و بسترهای زمینه‌ای، و نحوه تعامل و کنش خودی‌ها و فرایندهای کارکردی در سطوح و ابعاد امنیت و رفع موانع و مقابله با دشمنان و غیرخودی‌ها است. فردوسی به‌عنوان یک حکیم و دردمند اجتماعی در زمانه‌ای می‌زیست که با تأمل در بیدادگری‌ها و نابهنجاری‌های پادشاهان و حاکمان عصر خود، این اندیشه در او قوت یافت که باید برای نجات مردم از بی‌رحمی‌ها و ناهمواری‌ها، چاره‌ای بیندیشد. به همین دلیل با توجه به اوضاع زمان تصمیم گرفت تا با بازسازی فرهنگ و تمدن قوم ایرانی، کتابی تألیف کند که دری از آرمان‌شهر یا شهر نیکان را به روی مردم ایران بگشاید. او در شاهنامه سعی کرده است سرزمین امنیت، سعادت و خوشبختی را به ایرانیان بنماید و با بیان

ویژگی‌های آرمان‌شهر و شه‌ریاران آرمانی، راه رسیدن به امنیت پایدار را نشان دهد. به باور او، گذشته فرهنگی ایران که در قالب حماسه و اسطوره بیان شده، به همراه اندیشه‌های ناب اسلامی می‌تواند چراغی فرا راه زندگی ایرانیان باشد؛ این اندیشه‌ها و گذشته‌ها حاصل خردمندی‌ها و اندیشه‌های حکیمانه ایرانی است که می‌توان با تأمل در آن، جامعه آرمانی ایرانی را در ذهن تصویر نمود و با رفع معایب و مفاسد روزگار، زندگی بهتری را برای امنیت، پیشرفت و توسعه فراهم ساخت.

براساس یافته‌های تحقیق و روش پژوهش، نظریه امنیت فردوسی عبارت است از: امنیتی که مبتنی بر دین، کشور و رهبر شکل بگیرد و از راه ایجابی و سلبی مانند دینداری، تأسی از سیره رسول اکرم (ص) و خاندان ایشان، هم‌فکری با خردمندان، اتحاد و همدلی، طرد پلیدی و ستمکاری و مبارزه با شیطان، تحصیل گردد و با دوستان و خودی‌های عرصه امنیت مانند خدا و پیامبر و اهل بیت، پهلوانان و همه انسان‌های نیکوخلصلت، تقویت شود، و امنیت متعالیه در همه ابعاد فرهنگی، فکری، اخروی، قلبی، دینی، سیاسی-اقتصادی، نظامی، اطلاعاتی و زیست محیطی و سطوح امنیتی فردی (جسمی، فکری، قلبی، عقلی و دینی) و انسانی، عمومی، ملی و جامعه گسترش یابد و موانع درونی و بیرونی، مانند ابلیس و اهریمن و انسان‌های پلید که دشمن و غیرخودی برای عرصه امنیت محسوب می‌شوند، رفع و برداشته شود، نتیجه آن، تحقق امنیت مبتنی بر خرد و داد خواهد بود که آثار و برکاتش گسترش خرد و خردورزی، گسترش داد و دادگری، رشد آبادانی، شادی و آسایش، گسترش نیکی و نیکوکاری، گسترش معنویت و ارزش‌های الهی در جامعه، و گسترش آخرت‌گرایی در بین مردم است.

در واقع، نظریه امنیت از دیدگاه فردوسی در شاهنامه، «نظریه امنیت مبتنی بر خرد و داد» است؛ به این معنا که اگر خرد و داد در جامعه ایران بر مبنای دین شکل بگیرد، و در مقابل، با بیداد و ظلم و ستم و بی‌خردی و جهل مبارزه شود و همیاران و دوستان با اتحاد و همدلی، امنیت را همراهی و تقویت و در همه ابعاد معنوی و مادی و سطوح شخصی و عمومی و ملی گسترش دهند و دشمنان داخلی و خارجی برهم زننده امنیت را رفع نمایند، در نتیجه امنیت مبتنی بر خرد و داد، که به معنای مصونیت، نبود تهدید و خطر، نداشتن ترس، شادی، آسودگی خاطر، آرامش و آبادانی است، در جامعه حکم‌فرما می‌گردد و مهم‌ترین اثر و برکات آن، گسترش نیکی و نیکوکاری و آخرت‌گرایی و آزادی در بین مردم است.

بنابراین، هفت محور اصلی در نظریه امنیت خرد و داد فردوسی عبارت است از:

الف) مفهوم امنیت به معنای: مصونیت «الف» از تعرض «ب» برای رسیدن به «ج»؛ نبود تهدید، آسودگی خاطر، شادی، ترس نداشتن، آرامش و آبادانی با نظر داشتن آسایش دنیوی و بقاء و امنیت ابدی،

- ب) ابعاد امنیت، شامل: فکری- فرهنگی- اخروی- دینی، سیاسی، اقتصادی، نظامی، اطلاعاتی، زیست محیطی،
- ج) مرجع امنیت، شامل: دین، کشور، شهریار،
- د) سطوح امنیت، شامل: فردی (فکری، عقلی، قلبی، روحی، جسمی)، امنیت انسانی، عمومی، ملی، جامعه،
- ه) دوست و دشمن امنیت، شامل: دوستان، (خدا، پیامبر و خاندانش، پهلوانان، رستم، فریدون، زال، سام، گردافرید، سیاوش)، دشمنان (دیوها، تورانیان، ضحاک، سودابه، شغاد، افراسیاب)،
- و) روش‌های تحصیل امنیت، شامل: دینداری، تأسی از سیره پیامبر، پرهیز از حرص و آز، مبارزه با شیطان، گسترش عدالت سیاسی - اقتصادی، هم‌فکری با خردمندان، اتحاد و همدلی، اولویت داشتن صلح، هوشیاری در برابر دشمن، دعوت به شورش علیه ستم و ستمکاری، روش نظامی،
- ز) راهکارهای استراتژیک امنیتی، شامل: معنویت، آخرت، خرد و خردورزی، داد و دادگری.
- با توجه به یافته‌های پژوهش، نظریه امنیت خرد و داد فردوسی در مقایسه با مکاتب امنیتی که هر دو جهت دنیایی و اخروی را در نظر دارد و مکتب امنیت متدانیه که فقط بعد مادی و دنیوی را در نظر دارد، در طیف امنیت متعالیه قابل طرح است. این مقایسه در جدول (۳) ارائه شده است.

جدول ۳- مقایسه مکاتب امنیتی

ردیف	مؤلفه‌های مطرح در نظریه‌ها و مکاتب امنیتی	پاسخ نظریه‌ها و مکاتب امنیتی متدانیه	پاسخ نظریه‌ها و مکاتب امنیتی متعالیه	پاسخ نظریه امنیت مبتنی بر خرد و داد فردوسی در شاهنامه
۱	مفهوم امنیت	مصونیت «الف» از تعرض «ب» با «ج» نظرداشت و محوریت بقای دنیوی	مصونیت «الف» از تعرض «ب» برای نیل به «ج» با محوریت بقای ابدی	مصونیت «الف» از تعرض «ب» برای رسیدن به «ج»، نبود تهدید، آسودگی خاطر، شادی، ترس نداشتن، آرامش، آبادانی با نظر داشتن آسایش دنیوی و بقاء و امنیت ابدی
۲	ابعاد امنیت	مضیق / موسع (فقط دنیا)	متعالی (دنیا و عقبا)	فکری- فرهنگی- اخروی، سیاسی، اقتصادی، نظامی، اطلاعاتی، زیست محیطی
۳	مرجع امنیت	رژیم / دولت / جامعه / فرد	اسلام	دین، کشور، شهریار
۴	سطح امنیت	بین‌المللی / منطقه‌ای / ملی / اجتماعی	انسان در همه سطوح عقلی، قلبی، جسمی، فردی، خانوادگی، ملی، منطقه‌ای و جهانی	فردی (فکری، عقلی، قلبی، روحی، جسمی)، امنیت انسانی، عمومی، ملی، جامعه

ردیف	مؤلفه‌های مطرح در نظریه‌ها و مکاتب امنیتی	پاسخ نظریه‌ها و مکاتب امنیتی متدائیه	پاسخ نظریه‌ها و مکاتب امنیتی متعالیه	پاسخ نظریه امنیت مبتنی بر خرد و داد فردوسی در شاهنامه
۵	دوست و دشمن	مبتنی بر منافع دنیوی (نژادی، قومی، ملی و...)	مبتنی بر دستورهای الهی و اجتناب از طاغوت (الله و طاغوت)	دوستان، (خدا، پیامبر و خاندانش، پهلوانان، رستم، فریدون، زال، سام، گردافرید، سیاوش)، دشمنان (دیوها، تورانیان، ضحاک، سودابه، شغاد، افراسیاب)
۶	روش‌های تحصیل امنیت	زور / اقتدار / سلطه / اغواء / اغفال / اقطاع / تطمیع / تهدید	ایمان + عمل صالح (پرهیز از ظلم) + دعوت + جهاد (اکبر، کبیر، افضل و اصغر)	دینداری، تاسی از سیره پیامبر، پرهیز از حرص و آز، مبارزه با شیطان. گسترش عدالت سیاسی اقتصادی، هم‌فکری با خردمندان، اتحاد و همدلی، اولویت داشتن صلح، هوشیاری در برابر دشمن، دعوت به شورش علیه ستم و ستمکاری، روش نظامی
۷	راهکارهای استراتژیک امنیتی	تقدیم ارزش‌های مادی و دنیوی بر ارزش‌های الهی و معنوی: چه در حفظ وضع موجود / تغییر وضع موجود / صلح / دفاع	تقدیم ارزش‌های الهی و معنوی بر ارزش‌های مادی و دنیوی: چه در حفظ وضع موجود / چه در جنگ / صلح / دفاع	معنویت، آخرت، خرد و خردورزی، داد و دادگری

با توجه به هفت محور مقایسه‌ای که در جدول (۳) آمده است، همانطور که ملاحظه می‌شود، مکاتب امنیتی متدائیه، تمام جهات مادی و دنیوی را هم در تعریف مفهوم امنیت، و هم در تعیین مرجع و راهکارهای تحصیل و استراتژیک، و هم در ابعاد و سطوح و... در نظر می‌گیرند؛ اما مکاتب امنیتی متعالیه، علاوه بر در نظر داشتن جنبه‌های دنیوی و مادی، جنبه‌های اخروی و معنوی را نیز در نظر دارد. نظریه امنیتی خرد و داد فردوسی، با توجه به بررسی‌های پژوهش و یافته‌های به دست آمده، در هفت عرصه مبتنی بر هر دو جنبه مادی و معنوی و دنیوی و اخروی است؛ لذا، در طیف مکتب امنیتی متعالیه قرار می‌گیرد.

منابع

- آشوری، داریوش (۱۳۸۲). *دانشنامه سیاسی*. تهران: مروارید، چاپ نهم.
- ابوالحسنی (منذر)، علی (۱۳۷۶). *بوسه بر خاک بی حیدر(ع): بخشی در ایمان و آرمان فردوسی و پرتوگیری شاهنامه از قرآن و احادیث معصومین(ع)*. قم: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- استراوس، انسلم؛ کرین، جولیت (۱۳۹۱). *مبانی پژوهش کیفی*. ترجمه ابراهیم افشار. تهران: نشر نی، چاپ دوم.
- استراوس، انسلم؛ کرین، جولیت (۱۳۹۱). *مبانی پژوهش کیفی: فنون و مراحل تولید نظریه زمینه‌ای*. ترجمه ابراهیم افشار. تهران: نشر نی، چاپ دوم.
- اسلامی ندوشن، محمدعلی (۱۳۷۰). *سروسایه فکن*. تهران: میردشتی.
- افتخاری، اصغر (۱۳۸۱). *مراحل بنیادین اندیشه در مطالعات امنیت ملی*. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- افتخاری، اصغر؛ نهازی، غلامحسین (۱۳۸۹). *امنیت عمومی در اندیشه و بیانات مقام معظم رهبری*. *دانش انتظامی*، شماره ۴۸.
- امینی، علی‌اکبر (۱۳۹۶). *همبایی داد و دین و دولت در اندیشه ایران‌شهری و تداوم آن در ایران*. *اطلاعات سیاسی-اقتصادی*، شماره ۳۰۷.
- امینی، علی‌اکبر؛ گودرزی، عقیل (۱۳۹۰). *دیالکتیک و عناصر بنیادین اندیشه‌های سیاسی فردوسی*. *مطالعات روابط بین‌الملل*، شماره ۱۴.
- پوستین‌دوز، سمیرا (۱۳۸۱). *خردنامه حکیم طوس: گزیده موضوعی اشعار حکیم فردوسی*. تهران: مقیم.
- ترابی، محمد (۱۳۷۹). *ساختار نظام بین‌المللی و امنیت ملی با تأکید بر جهان سوم*. *علوم سیاسی*، شماره ۹.
- تقی‌پور، فرامرز؛ علی، آدمی (۱۳۸۹). *امنیت و پیشا ارزش‌های آن در اندیشه سیاسی اسلام*. *مطالعات راهبردی*، ۱۳(۴).
- توسلی، غلامعباس (۱۳۸۷). *نظریه‌های جامعه‌شناسی*. تهران: سمت.
- جانانان، اچ. ترنر (۱۳۷۸). *مفاهیم و کاربردهای جامعه‌شناسی*. ترجمه محمدعزیز بختیاری و محمد فولادی. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- جاویدی، رقیه (۱۴۰۰). *نظریه کارآمدی دولت اسلامی با تأکید بر دیدگاه امامین انقلاب*. قم: دانشگاه باقرالعلوم(ع).
- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۸۵). *مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی*. تهران: سمت.
- حقیقت، سید صادق (۱۳۸۵). *روش تحقیق در علوم سیاسی*. قم: دانشگاه مفید.
- خالقی مطلق، جلال (۱۳۸۱). *سخن‌های دیرینه (سی‌گفتار درباره فردوسی و شاهنامه)*. به کوشش علی دهباشی. تهران: افکار.
- خلعتبری، اللهیار؛ پاشنا، بهنام (۱۳۸۶). *بررسی جایگاه دین در اندیشه سیاسی شاهنامه فردوسی*. *مسکویه*، شماره ۶.
- خوش‌فر، غلامرضا (۱۳۷۸). *نقش امنیت در تحقق قانون‌گرایی در جامعه*. *اطلاعات سیاسی-اقتصادی*، شماره ۱۴۳-۱۴۴.
- داوری، پریسا (۱۳۹۸). *پیوند داد و شاهی در شاهنامه و چالش‌های آن*. *پژوهشنامه ادبیات تعلیمی*، ۱۱(۴۲).
- دبیرسیاقی، سیدمحمد (۱۳۸۳). *زندگینامه فردوسی و سرگذشت شاهنامه*. تهران: قطره.
- رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۸۷). *کنندوکاوها و پنداشته‌ها*. تهران: سهامی انتشار.
- روحانی، حسن (۱۳۸۸). *زمینه‌ها و رویکردهای پژوهش کیفی*. *راهبرد*، ۱۹(۵۴).

- ژیان باقری، حمیده؛ خوجیف، محمد (۱۳۹۸). بررسی آرمانشهر در شاهنامه فردوسی. *مطالعات ادبیات، عرفان و فلسفه*. ۵(۴).
- عباسپور اسفدن، حسنعلی؛ احمد، رنجبر (۱۳۹۳). جلوه‌های آرمانشهر و شهریار آرمانی فردوسی با جستاری در داستان سیاوش. *ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناختی*، ۱۰(۳۵).
- عبدالله‌خانی، علی (۱۳۸۹). *نظریه‌های امنیت: مقدمه‌ای بر طرح‌ریزی دکترین امنیت ملی*. تهران: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌الملل ابرار معاصر، چاپ دوم.
- عمید، حسن (۱۳۷۹). *فرهنگ فارسی عمید*. تهران: امیرکبیر.
- فردوسی، ابوالقاسم (۱۳۸۹). *شاهنامه*. تهران: سخن.
- فیرحی، داود (۱۳۸۲). *نظام سیاسی و دولت در اسلام*. تهران: سمت.
- کرلینجر، فردان. (۱۳۷۷). *مبانی پژوهش در علوم رفتاری*. ترجمه حسن پاشا شریفی و جعفرحقیقی زند. تهران: آوای نو.
- کرم‌زاده دیزجی، محمدصادق (۱۳۹۴). *امنیت در شاهنامه*. تهران: فقه الصادق.
- کسرائی، محمدسالار (۱۳۸۶). *اندیشه سیاسی فردوسی*. علوم سیاسی، شماره ۷.
- کوهن، بروس (۱۳۸۰). *مبانی جامعه‌شناسی*. ترجمه غلامعلی توسلی و رضا فاضل. تهران: سمت.
- لکزایی، نجف (۱۳۹۸). *امنیت متعالیه*. قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
- لوپس، مآلوف (۱۳۹۵). *فرهنگ المنجد عربی- فارسی*. تهران: اسلامی.
- محمودی بختیاری، علیقلی (۱۳۷۷). *شاهنامه آبخخور عارفان*. تهران: علم.
- مرادیان، محسن (۱۳۸۵). *درآمدی بر ابعاد و مظاهر تهدیدات*. تهران: راشا.
- معین، محمد (۱۳۸۶). *فرهنگ فارسی معین*. تهران: زرین.
- منصوریان، یزدان (۱۳۸۶). *گراند تئوری چیست و چه کاربری دارد*. ویژه‌نامه همایش علم اطلاعات و جامعه اطلاعاتی. اصفهان: دانشگاه اصفهان.
- موسوی، سیدکاظم؛ اشرف، خسروی (۱۳۸۹). *پیوند خرد و اسطوره در شاهنامه*. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- نوروزی خیابانی، مهدی (۱۳۷۴). *فرهنگ جامع لغات و اصطلاحات سیاسی*. تهران: نی.
- نوریان، اردشیر (۱۳۸۸). *ادراک و اعتبارگرایی در نظریه‌های امنیتی*. علوم سیاسی، شماره ۴۵.
- Davis, D. (1992). *Epic and Sedition: The Case of Ferdowsis Shahnameh*. Fayetteville, University of Arkansas Press.
- Glaser, B.G. & Strauss, A.L. (1967). *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. Chicago: Aldine Publishing Company.
- Lee, J.A. (2001). *Grounded Theory: Integration and Internalization in ERP Adoption and Use*. Unpublished Doctoral Dissertation. University of Nebreska.
- Melville, Ch. (2005). *The Shahnama*. URL= <http://shahnama.caret.com.ac.uk/theShahnama.php>
- Strauss, A.L. & Corbin, J. (1998). *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. 2nd Ed. Sage.
- Walter, L. (1973). *Cold war*. U.S.A. Joammed Clter Books.